

EVOLUȚII RECENTE PRIVIND VALORILE INDICELUI DEZVOLTĂRII UMANE. ROMÂNIA ÎN CONTEXT EUROPEAN ȘI MONDIAL

IOAN MĂRGINEAN

Indicele Dezvoltării Umane – IDU (Human Development Index) este un elaborat statistic compozit, standardizat pe intervalul 0–1, constituit în cadrul Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare – United Nations Development Programme (UNDP) începând cu anul 1990 (Human Development Report – HDR), cu obiectivul de a surprinde condițiile dezvoltării umane: „ce posibilități de opțiune pentru dezvoltarea lor au oamenii dintr-o anumită societate: accesul la venit pentru a atinge bunăstarea, o durată mare a vieții, cunoștințe, libertate politică, securitate personală, participare comunitară și garantarea drepturilor lor” (Draper, 1990: III). Prin urmare, fără a se folosi expresia „calitatea vieții”, sunt vizate aspecte de maximă importanță pentru acest domeniu (Mărginean, 2015a).

Revenirea la această temă, după demersurile din anul 2010 și 2012, se întemeiază pe faptul că la fiecare apariție a HDR sunt valori refăcute ale IDU, deoarece adesea în ediții anterioare s-a lucrat și cu date mai vechi decât anul de referință, așa încât se pot urmări schimbările în timp, inclusiv prin aducerea mai aproape a datelor din anii anteriori.

În cadrul acestui Indice intră informații referitoare la educație, sănătate și economie (doi indicatori pentru primul domeniu și câte unul pentru celelalte).

De-a lungul timpului s-au utilizat indicatori diferiți pentru educație și economie. Începând cu anul 2010 indicatorii pentru educație sunt „Media anilor de școlaritate” (MAȘ) și „Anii așteptați de școlaritate” (AAȘ). Anterior s-a făcut apel la indicatori precum „Rata de alfabetizate” și „Cuprinderea școlară” (HDR 1990–2018).

Indicatorul MAȘ se referă la populația de 25 de ani și peste, iar AAȘ se determină pentru elevii ce intră în învățământ dacă ar avea același parcurs școlar ca al celor aflați deja în sistem.

La rândul său, domeniul economic este reprezentat, din 2010, de Venitul național brut (VNB). Înainte era Produsul intern brut (PIB), ambii indicatori

Adresa de contact a autorului: Ioan Mărginean, Institutul de Cercetare a Calității Vieții al Academiei Române, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, 050711, București, România, e-mail: imargin@iccv.ro.

determinați pe locuitor la Paritatea puterii de cumpărare (PPC) la prețuri în dolari SUA. VNB exprimă mai bine resursele materiale disponibile dintr-o țară, pentru că la volumul PIB-ului (valoarea nou creată prin produsele și serviciile dintr-un an plus taxele care se regăsesc în prețuri) se adaugă câștigul obținut de rezidenții unei țări în străinătate și se scade câștigul realizat de rezidenții străini în țara respectivă.

Cât privește domeniul sănătății, aici a intrat încă de la început Speranța de viață la naștere (SVN). Aceasta exprimă și ea o valoare așteptată, respectiv câți ani ar trăi copiii care se nasc într-un anumit an dacă s-ar urma patternul mortalității din acel an.

Obiectivul principal urmărit prin realizarea Raportului 2018 este acela de a promova o perspectivă universală potrivit căreia viața umană are valoare egală pentru toți, dar în prezent lumea „este tot mai inegală, instabilă și nesustenabilă” (p. 13).

În cele ce urmează vom prezenta mai întâi indicatorii ce intră în componența IDU, pentru ca apoi să ne referim la acesta din urmă.

VALORILE INDICATORILOR COMPONENTEI AI INDICELUI DEZVOLTĂRII UMANE

Valorile pentru cei patru indicatori componenți ai IDU în Raportul 2018, cu date pentru anul 2017 (sau mai vechi în funcție de disponibilitatea lor) se distribuie pe spații largi, exprimând diferențe extrem de mari pe cele 189 de țări și teritorii. Titlul Raportului este „Human Development Indicators and Statistical Update”.

În cazul VNB, decalajul între țări este de la 117 000 \$/persoană/PPC (Quatar care anterior a avut chiar o valoare mai mare) și 663 \$/persoană/PPC (Republica Centrală Africană), cu valoarea medie mondială de 15 295.

De remarcat că în România valoarea VNB este inferioară celei a PIB-ului, ceea ce înseamnă că mai mult transferă în afară rezidenții străini decât aduc în țară rezidenții interni. Astfel, în 2017, PIB-ul era de 857 miliarde lei la prețuri curente, iar VNB-ul de 839 miliarde de lei, o diferență de 18 miliarde lei (INS, 2018).

Câte un ecart însemnat se înregistrează și la ceilalți indicatori. La SVN, acesta se situează între 84,1 ani (Hong Kong) și 52,2 ani (Siera Leone), media mondială fiind de 72,2 ani. AAȘ are valoarea maximă de 22,9 ani (Australia) și cea minimă de 4,9 ani (Sudanul de Sud), iar media mondială se situează la 12,7 ani; MAȘ maxim este consemnat în Germania (14,1 ani), iar cel minim în Burkina Faso (1,5 ani).

Cât privește România, valorile cele mai favorabile în context internațional sunt chiar la acest ultim indicator (MAȘ). Cu valoarea medie de 11 ani de școlaritate a populației adulte în vârstă de 25 de ani și peste, România avea a 24-a valoare mondială, poziția 50 în ordine descrescătoare și 139 în ordine crescătoare, centila 73 din 189 de țări și teritorii.

În rândul statelor membre UE (28), România se plasează pe locul 24 în ordine descrescătoare, depășind semnificativ țări precum: Spania (8,8 ani),

Portugalia (9,2), Italia (10,7 ani), Grecia (10,8 ani). Totuși, în ultima perioadă progresul în privința acestui indicator este unul lent, fiind vorba și de efectul migrației externe a populației active.

O mențiune specială o fac pentru Republica Moldova, care cu MAȘ egal de 11,6 ani, deține a 19-a valoare mondială. Pentru ceilalți indicatori ca și pentru IDU se situează mult mai jos în context european și mondial.

La rândul său AAȘ înregistrează valori superioare față de MAȘ, în unele țări diferențele fiind foarte mari, ceea ce anunță un progres semnificativ pentru viitor în ceea ce privește pregătirea școlară a populației adulte. În România, valoarea AAȘ raportată pentru anul 2017 era de 14,3 ani, fiind a 38-a valoare mondială, poziția 117 în ordine crescătoare, centila 60 din 189 de țări și teritorii. La nivelul statelor membre UE, doar Luxemburg are o valoare mai mică (de 14 ani). Dealtfel este de reținut faptul că în România și acest indicator avea o valoare mai mare anterior (14,8 ani în 2010), și aici identificându-se efectul negativ al migrației externe, dar și părăsirea timpurie a școlii de către unii tineri.

În legătură cu valorile AAȘ este de reținut și faptul că în unele țări se iau în considerare și anii de repetenție, ceea ce mărește artificial valorile indicatorului.

Speranța de viață la naștere (cât ar trăi un copil care se naște într-un anumit an dacă s-ar păstra același pattern din anul respectiv; pentru HDR 2018 anul de referință este 2017, dar poate fi și unul anterior), cu o valoare de 75,6 ani România ocupă poziția mondială 118 în ordine crescătoare, centila 60. Diferența față de țările cu SVN înalt este însă mare: pentru un număr de 29 de țări și teritorii indicatorul are valoarea de cel puțin 80 de ani. În cadrul UE, valori mai mici decât România se regăsesc în Letonia (77,4 ani), Lituania (74,8 ani) și Bulgaria (74,9 ani).

Pentru cel de-al patrulea indicator, VNB/persoană/\$/PPC, situația României este una asemănătoare. Cu o valoare de 22 645 \$/persoană/PPC, țara noastră ocupă poziția 54 în ordine descrescătoare și 135 în ordine crescătoare, centila 61. Este de reținut sporul important față de anul 2010, când valoarea raportată a fost de 12 800. Creșterea este explicabilă prin acțiunea conjugată favorabilă a doi factori, și anume, creșterea economică și stabilitatea prețurilor, dar este și rezultatul diminuării volumului demografic al țării.

În cadrul statelor membre UE, numai Bulgaria are o valoare inferioară celei din România (18.883).

Precizez și faptul că pe lângă indicatorii ce intră în componența IDU, în Raport se regăsește o serie mult mai extinsă de date pe diverse componente sociale.

INDICELE DEZVOLTĂRII UMANE (IDU)

Construcția actuală a IDU se realizează în patru etape:

a. Alcătuirea bazelor de date cu indicatorii constituenți, valori gestionate în cadrul unor organisme de profil ale Națiunilor Unite (Institutul de Statistică a Organizației pentru Științe ale Educației și Cultură – UNESCO; Organizația

Mondială a Sănătății; Departamentul de Economie și Afaceri Sociale, Banca Mondială) folosind statisticile naționale.

b. Calcularea de către autori a unor indici primari pe spațiul 0–1 pentru valorile fiecărui indicator prin raportarea la maximul și minimul mondial. Pentru AAȘ, valoarea maximă este limitată la 18 ani, iar la VNB, la 75 000 \$/persoană/PPC. De asemenea, pentru VNB se operează cu logaritmi valorilor respective, tot pentru a limita influența valorilor mari. Aceste limitări au ca efect mascarea situațiilor reale, prin reducerea diferențelor, valorile mai mici în țările dezvoltate și creșteri statistice în țările de la baza ierarhiilor.

c. Construcția unui indice compozit pentru educație, prin media geometrică a valorilor celor doi indici primari.

d. Agregarea indicatorilor primari de sănătate și economie, împreună cu indicele compozit al educației, prin media geometrică și constituirea valorilor IDU pe spațiul 0–1

Cât privește IDU, valorile acestuia sunt împărțite în patru categorii (clase) în funcție de quartilele ce le înregistrează indicatorii componenți: clasa de jos (a IV-a) „dezvoltarea umană scăzută”, IDU sub 0,550 (38 de țări în anul 2017); clasa a III-a „dezvoltare umană medie”, IDU între 0,550 și 0,699 (39 de țări); clasa a II-a „dezvoltare umană înaltă”, IDU între 0,700 și 0,799 (53 de țări); și clasa I-a de la vârful ierarhiei „dezvoltare umană foarte înaltă”, IDU peste 0,800.

Distribuția valorilor medii IDU și ale indicatorilor componenți la nivel mondial și pe clase în 2017

Mondial și Clase IDU	Valori medii IDU (0–1)	Indicatori			
		SVN (ani)	MAȘ (ani)	AAȘ (ani)	VNB (\$/persoană/PPC)
mondial	0,728	72,2	8,4	12,7	15 295
I	0,894	79,5	12,2	16,4	40 041
II	0,757	76,0	8,2	14,1	14 999
III	0,645	69,1	6,7	12,9	6 844
IV	0,504	60,8	4,7	9,4	2 521

Sursa: HDR, 2018.

Marea majoritate a țărilor de la categoria întâia sunt din Europa, dar se regăsesc și țări și teritorii de pe celelalte continente, mai puțin din Africa. Pe primele trei poziții sunt Norvegia (IDU=0,953); Elveția (IDU=0,944) și Australia (IDU=0,939). Din rândul statelor membre UE cu valorile cele mai mari, pe locurile 4 și 5 sunt Irlanda (IDU=0,938) și Germania (IDU=0,936). România este pe ultimul loc în UE (IDU=0,811) fiind precedată imediat de Bulgaria (IDU=0,813); Muntenegru (0,814) și Federația Rusă (0,816).

Cu poziția descrescătoare 52, și România se situează, totuși, în rândul țărilor cu dezvoltare umană foarte înaltă, fiind urmată în clasamentul categoriei de alte șapte țări (Belarus, Bahamas, Uruguay, Kuweit, Malaezia, Barbados, Kazakhstan).

Cele mai mari țări ale lumii, China și India (fiecare cu o populație de peste 1,3 miliarde) au poziții mult mai modeste în clasament (locurile 86 și 130, cu IDU=0,752 și 0,640). La rândul său, a treia țară ca volum al populației (324 milioane), prima putere mondială, SUA, se situează pe poziția 13 (0,924).

La rândul lor, mai multe țări europene foste socialiste se regăsesc la categoria întâia: Slovenia 0,896; R. Cehă 0,888; Estonia 0,871; Polonia 0,865; Lituania 0,859; Slovacia 0,856; Letonia 0,847; Ungaria 0,838; Croația 0,831. La clasa a doua apar Serbia 0,787; Albania 0,785; Georgia 0,780; Bosnia și Herțegovina 0,768; Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei 0,757; Ucraina 0,751; Republica Moldova 0,700 (poziția 112, poziția 77 în ordine crescătoare, centila 42).

Revenind la România și urmărind evoluția valorilor IDU, constatăm un avans de 0,110 în intervalul 1990–2017, de la 0,701 cu o creștere extrem de mică în prima decadă (0,709 în anul 2000) apoi un ritm mai înalt în următorul deceniu 0,797 în 2010, pentru ca în continuare să se înregistreze o încetinire severă. Altfel spus, dacă în primul interval de timp media anuală de creștere a IDU a fost de 0,8 miimi, în cea de-a doua a ajuns la o medie anuală de 8,8 miimi, pentru ca în ultima perioadă să coboare la două miimi. Exprimate procentual, creșterile anuale sunt de 0,58% pe total perioadă; 0,11% în prima perioadă (1990–2000); 1,24% pentru 2000–2010 și 0,25% pentru 2010–2017.

Valorile IDU pentru România pentru perioada 1990–2017

Ani HDR	Valori IDU							
	1990	2000	2010	2012	2014	2015	2016	2017
2018	0,701	0,709	0,797	0,795	0,802	0,805	0,807	0,811
2015	0,703	0,700	0,784	0,788	0,793	–	–	–
2011	0,700	0,704	0,781	–	–	–	–	–

Sursa: HDR, 2018, 2015 și 2011.

Așa cum se poate constata, fluctuațiile valorilor, cu creșteri sau descreșteri de la un Raport la altul pentru același an, nu sunt mari, dar implică și o atenționare de a nu absolutiza micile diferențieri.

Ca urmare a valorilor de la ultima recalculare, România era în anul 1990, în privința dezvoltării umane, conform metodologiei UNDP, pe poziția 93 în ordine crescătoare din 142 de țări și teritorii (centila 65). În anul 2000, cu IDU=0,709, locul în ordine crescătoare se situa la poziția 110, centila 66, pentru ca în 2010 valoarea IDU=0,797 să ocupe poziția 136 din 188 de țări (centila 72), iar din 2014 România trece la categoria țărilor cu dezvoltare foarte înaltă.

Referitor la contribuția indicatorilor constitutivi la valoarea IDU este de consemnat că aceștia se diferențiază în privința ierarhiilor pe care le ocupă fiecare

dar și cu privire la raportarea la țările din vârful ierarhiei. Așa de exemplu, țara cu cea mai înaltă valoare IDU (Norvegia 0,953) în cazul VNB cu 68 012 \$/persoană/PPC, locul trei (cu limitarea valorilor de la vârf), iar dacă avem în vedere situația reală a indicatorului este locul 8; pentru AAȘ a doua valoare la calculul IDU; locul 9 la MAȘ și 12 la SVN. Nici cele mai mici valori nu provin din valorile minime la toți patru indicatori.

Corectarea IDU prin ajustare pentru inegalitate conduce la schimbări semnificative. În toate cazurile în care s-a dispus de date s-au înregistrat diminuări față de situația inițială. Reducerile sunt ceva mai mici la țările și teritoriile din categoria întâia și a doua, și mult mai mari la categoriile 3 și 4. Dacă la primul grup diminuările au fost în medie de 10,7%; la al doilea de 16%; la al treilea pierderea a fost de 25,1%, iar la a patra, aceasta a ajuns la 31,1%. Pe total, reducerea s-a situat la 22%. Și în interiorul fiecărei categorii sunt diferențieri: la categoria I-a în Japonia ecartul a fost echivalentul a 3,6%; în Republica Cehă 5,3%; Finlanda și Slovenia câte 5,6%. În România reducerea a fost mult mai mare, de 11,7%, dar ea a fost și mai mare în unele țări din această categorie: Barbados (16,4%); Chile (15,7%); Spania (15,4%); SUA (13,8%). Țările în care s-au înregistrat cele mai mari diminuări ale ID sunt: Camora (45,3%); Republica Central Africană (42,1%); Coasta de Fildeș (36,9%). Toate trei aceste țări sunt din categoria a patra (dezvoltarea umană scăzută), iar diminuările de peste 30% sunt în marea majoritate a cazurilor (31 de țări și teritorii din 33 pentru care este făcut calculul).

COMENTARIU ȘI CONCLUZII

Deși un construct inovativ, IDU are și o anumită doză de arbitrar, evidențiată prin desele schimbări ale indicatorilor, utilizarea în unele cazuri a unor date mai vechi decât anul de referință al Raportului, iar prin actualizarea lor se ajunge la alte rezultate, apeluri la formule de calcul diferite, limitarea valorilor maxime la unii indicatori. În fapt, este un indice compozit alcătuit printr-o reunire de indicatori aparținând unor domenii diferite.

Totodată un nivel înalt al unui indicator nu asigură o distribuție lipsită de inegalități între locuitorii și zonele aceleiași țări, după cum în cazul unor țări cu IDU și indicatori cu valori medii scăzute se regăsesc persoane cu valori individuale mari.

Dincolo de anumite rezerve în legătură cu Indicele Dezvoltării Umane, ca și a marilor diferențe de volum de populație între țări, informațiile pe care le furnizează analizele comparative conduc la constituirea unei imagini globale relevante asupra domeniului vizat, ca și referitoare la traseul pe care îl urmează o țară sau alta. Pe de-o parte, se constată o puternică diferențiere între țări în privința dezvoltării umane, cu valori apropiate de maximul mondial pentru IDU în unele țări (valoarea 1), în timp ce foarte multe dintre ele se află în situații pe care le putem numi

tragice, cu dezvoltare umană extrem de scăzută, ceea ce înseamnă posibilități reduse de afirmare pentru locuitorii lor.

În multe din fostele țări cu regim socialist, și în România, valorile mai bune la educație au avut rol important în plasarea pe poziții la dezvoltare umană foarte înaltă. Alte țări au intrat la această categorie prin valoarea mare a VNB. Se regăsesc și cazuri în care unele țări au valori înalte la toți indicatorii. Iar în clasamentul de la bază cele mai multe țări au valori scăzute la toți indicatorii.

Așa cum s-a constatat din cele prezentate, România ocupă o poziție, în privința dezvoltării umane (valoarea IDU se află în centila 72 la nivel mondial în 2017), care la o prima vedere poate fi considerată buna, dar, evident că potențialul țării este mai mare, deși după 2010 a avut loc o încetinire a ritmului de creștere.

Referitor la indicatorii ce intră în structura IDU, situația cea mai bună a țării este în domeniul Mediei anilor de școlaritate (centila 73); la ceilalți, însă, se plasează la centilele 60–61.

Pentru indicatorii din domeniul educației relativa stagnare din ultimii ani este cauzată de minusuri în cuprinderea copiilor în învățământ și părăsirea timpurie a școlii (ultimul fenomen este legat și de migrația în străinătate, dar unde este de presupus că cel puțin o parte din copii plecați își vor continua studiile). La rândul ei, migrația externă a unei părți a populației active cu educație mai bună reduce nivelul de școlaritate a populației adulte.

Este absolut necesar ca și în România să se ajungă la o finanțare mai bună a învățământului, pentru a se obține condiții adecvate pentru elevi, dar și pentru cadrele didactice, inclusiv prin salarizarea acestora. Conform Raportului Dezvoltării Umane, 2018, în România guvernul a alocat, în intervalul 2012–2017, doar câte 3,1% din PIB pentru educație (a treia valoare de la bază din rândul țărilor de categoria întâia, în care ecartul se situează între 7,7% – Norvegia și Suedia și 2,7% – Bahrein), în timp ce media țărilor cu dezvoltare umană foarte înaltă era de 4,9%, iar a celor cu dezvoltare umană medie a fost de 3,9%; cu media mondială de 4,8%.

Venitul Național Brut, cu o creștere relativ importantă în ultimii ani, nivelul său este inferior mediei țărilor cu dezvoltare umană foarte înaltă (22,7 mii \$/locuitor PPC față de 40,041 mii \$/loc/PPC). Lăsând deoparte valorile țărilor bogate în petrol, în unele țări dezvoltate nivelul VNB \$ loc/PPC este de câteva ori mai mare decât în România, și am în vedere: 68 mii în Norvegia; 65 mii Luxemburg, 58 mii Elveția, 55 de mii în SUA

Când ne referim la valoarea PIB-ului în România, nu trebuie pierdut din vedere că în primii ani ai tranziției a avut loc o prăbușire a nivelurilor acestora prin restructurare dar și prin dezindustrializare, și doar după anul 2000 s-a ajuns să se obțină valori similare celor din ultimul an a vechiului regim (Axenciuc, 2012). Prin urmare, un ritm mai înalt de creștere în perioada ulterioară se leagă de nivelul foarte scăzut la care s-a ajuns la un moment dat.

Într-adevăr, în anii 1990 și 1991 are loc o scădere puternică a PIB (la 83% față de 1989, urmează o ușoară redresare în 1992–1995, apoi se înregistrează o

nouă scădere în anul 1996 și mai ales în 1997, ulterior sunt unele redresări, dar cu scădere mare în 2009 și din nou în 2012, pentru ca în ultimii ani să se înregistreze creșteri – INS).

Politici mai consistente de modernizare și sporire a competitivității economice pot contribui pe viitor la dezvoltarea sustenabilă a țării.

În privința Speranței de viață la naștere, situarea României în plan internațional este precară, chiar în comparație cu multe țări care au o dezvoltare umană mai redusă. Și aici finanțarea este una insuficientă, doar 5,0% din PIB în 2015 (cheltuieli cu bunuri și servicii), în timp ce media categoriei era de 12,1% (cu un vârf de 16,8% în SUA) iar la nivel mondial de 9,9%. Nevoia unei finanțări mai consistente rezidă în situații critice întâlnite în sistem: personal calificat (mulți medici pleacă în străinătate), condiții precare în unele unități sanitare, acces redus la servicii medicale pentru o parte din populație etc. (Mărginean 2014; 2015b). La rândul lor, oamenii ar trebui să adopte un stil de viață cât mai sănătos.

Pentru a progresa în domeniul dezvoltării umane și al calității vieții în general, în România se impun măsuri de intervenție cel puțin în raport cu potențialul țării.

BIBLIOGRAFIE

- Axenciuc, V., *Produsul Intern Brut al României 1862–2000. Serii statistice seculare și argumente metodologice*, vol. 1, București, Editura Economică, 2012.
- Draper, W., H, III, *Fareword*, în *Human Development Reports*, UNDP, 1990.
- Institutul Național de Statistică, *Anuarul Statistic al României*, 1990–2018.
- Mărginean, I., *Indicele dezvoltării umane. România în context internațional*, în „Calitatea Vieții”, nr. 1–2, 2010, pp. 44–50.
- Mărginean, I., *Performanța României în domeniul dezvoltării umane*, în „Calitatea Vieții” nr. 4, 2012, pp. 277–298.
- Mărginean, I., *Public expenditure with education and healthcare in EU countries*, în „Procedia Economic and Finance”, vol. 8, 2014, pp. 429–435.
- Mărginean, I., *Indicele dezvoltării umane*, în Mărginean, I., Vasile, M., (coord.), *Dicționar de calitatea vieții*, București, Editura Academiei Române; 2015a.
- Mărginean, I., „*Politicile sociale, instrument de îmbunătățirea calității vieții populației*”, în „Calitatea Vieții”, nr. 2, 2015b, pp. 131–139.
- UNDP, *Human Development Reports*, 1990–2018.

Primit: 20.11.2018

Acceptat: 08.01.2019